

ANA-MARIA ȚIPEL

Doctorandă, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Incursiune în avatarurile hlebnikoviene: Ra-Razin-Logos¹***Foray into Chlebnikov's Avatars: Ra-Razin-Logos*****Keywords:** Ra, Razin, Razian complex, Egyptian complex, logos, trans-rational language.***Abstract:***

In this paper we attempt to identify and interpret, among other aspects of the creation of Victor Vladimirovici Chlebnikov, the mentor of the Russian Futurism, the significance of his central mask, Ra-Razin, from the viewpoint of its association with the Slavic imaginary. In order to decipher the sources of this complex figure pertaining to Chlebnikov's identity as a writer, we shall approach some of his lyrical (*Obrejuč' molčaniem, Ra, vidjasčij oči svoi, Edinaja kniga*), epic (*Esir*) and dramatic (*Deti Vydry*) works.

Cunoscuta revoluție a limbajului poetic începută de Rimbaud, Mallarmé, Valéry este continuată de cel care, prin creațiile sale, a depășit cu mult zona în care s-a cantonat futurismul, deși el, Victor Vladimirovici Hlebnikov, este mentorul de necontestat al acestei mișcări în spațiul rus. Velimir Hlebnikov a fost cel care a prefigurat, prin opere precum *Kurgan Svjatogora, Zaklatjie smehom, Iskušenie grešnika*, încă din 1908, viziunea asupra limbii și a lumii pe care și-o asumă din 1910 „budetlenii” sau futuriștii ruși. Din multitudinea de aspecte pe care le angajează creația hlebnikoviană, prezentul articol își propune să identifice și să interpreteze semnificațiile imaginii centrale a creației hlebnikoviene, Ra-Razin, prin prisma corespondenței acesteia cu imaginarul slav.

Întâlnit atât în versuri, cât și în creațiile epice ori dramatice, Razin este o constantă a creației lui Hlebnikov și îndeplinește multiple funcții, atât la nivelul semantic, cât și la alte nivele (simbolic, fonetic, fonematic). Încercarea de a scoate în evidență poziția specială pe care o ocupă Ra-Razin în creația hlebnikoviană face ca cercetătorul Al. Ivănescu să numească acest cuvânt monosilabic (Ra), un adevărat *cuvânt-poem*. Metafora ni se pare extrem de profitabilă în discursul critic pe marginea textului avangardistului rus, căci aduce în prim-plan dimensiunea cognitiv-creatoare a cuvântului poetic hlebnikovian. În viziunea lui Hlebnikov orice cuvânt este un micro-poem, o reflectare a timp-spațiului și, implicit, a lumii întregi. Ra este un micro-poem, iar conotațiile pe care le dezvoltă îl transformă nu doar în mitologem, ci și în cheie a întregii creații hlebnikoviene. Ra implică dimensiuni semantice istorice, geografice, mitologice, folclorice, fie prin utilizarea simbolului ca atare, fie prin „prelucrarea” sa în interiorul altor imagini, lexeme și foneme, între care Razin, Asiris, Osiris, „zaria” (*заря*), „nizari” (*низари*) ori în fragmente ale limbajului transrațional (piesa *Bogi*). Discutăm, așadar, despre un întreg „complex razian”, cu

¹ Studiul acesta este rezultatul cercetării sprijinite financiar în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

reverberații în toate straturile, la toate nivelele creației hlebnikoviene, complex care cunoaște o expansiune treptată în opera futuristului rus, pe măsură ce înglobează viziunea acestuia asupra istoriei, asupra limbii, a lumii ori a Timpului.

Dacă ne referim la personajul Razin – prelungire a lui Ra – o încercare de tipologie a acestuia ar fi dificilă, căci el numește deopotrivă personajul istoric, pe cel folcloric ori pe cel ficțional. Așa cum o arată studiile critice¹ consacrate eului creator hlebnikovian, Razin, component al complexului amintit, reprezintă una dintre ipostazele lirice ori epice dincolo de care transpare vocea auctorială. Analiza acestei „măști” a creatorului este cerută de însăși țesătura textului hlebnikovian, în care, considerăm noi, Razin este nu doar „umbra și dublul eului poetic”², ci reversul constant, proeminent și complex al eului auctorial hlebnikovian. Morfologia personajului ficțional Razin se sprijină pe repere istorice, folclorice și răspunde rațiunilor artistice și filosofice ale limbajului trans-rațional instituit de creația hlebnikoviană. Razin hlebnikovian are ca model figura istorică a lui Stepan Timofeevici Razin, se impregnează de atributele eroului popular Sten’ka Razin, iar analogia acestuia cu simbolicul Ra din panteonul egiptean presupune transformarea perpetuă a semnului iconic în simbol, în metaforă, în formă și sens, deopotrivă.

Imaginarul colectiv slav asociază figurii lui Razin imaginea rebelului din secolul al XVII-lea care a ridicat toată țărâtimea de pe Volga, o imagine a insurecției, a revoltei înseși. Încărcată de această semantică a răscoalei ni se arată imaginea lui Razin într-o serie întreagă de creații de sorginte folclorică³, între care cântecele de haiducie, baladele populare, bîlinele, cântecele istorice, doinele, povestirile, legendele eroice. În acestea numele lui Stenka Razin apare adesea alături de alte figuri istorice, precum cea a lui Emilian Pugaciov, Ermak ori se asociază unor eroi populari (Ilia Muromet). Filonul apropierei acestor figuri reprezentative pentru secole diferite din istoria slavității rezidă în vitejia legendarilor eroi a căror semnificație gravitează în jurul ideii de eliberare, de libertate a ființei asuprite, chiar dacă aceștia au ales căi diferite de împlinire a dezideratului lor. Eposul popular rus atribuie unora dintre aceste personaje (mai ales lui Razin) puteri supranaturale, exagerând în mod intenționat capacitatea acestora de sacrificiu și de luptă, după cum aflăm dintr-o cercetare consacrată acestor eroi, sugestiv intitulată *Stepan Razin și oștenii săi*⁴. Așa cum arată autorii acestei lucrări, E.V. Čistiakova și V.M. Soloviov, în unele legende se vorbește despre salvarea miraculoasă a lui Razin care nu ar fi murit în Piața Roșie, în ciuda

¹ R. Cooke, *A missing Key to Nochnoi obysk*, B. Lönnqvist, *Chlebnikov’s Double Speech*, R. Vroon, *Chlebnikov and his Double etc.*

² B. Lönnqvist, *Chlebnikov’s Double Speech* în Weststeijn, W., *Myth and reality - Amsterdam Symposium on the centenary of V. Chlebnikov*, Rodopi, Amsterdam, 1986, p. 302.

³ Cele mai cunoscute, *Funeraliile lui Stenka Razin - Похороны Сеньки Разина, Sfârșitul lui Stenka Razin - Кончина Стеньки Разина, Fiul lui Stenka Razin închis și cucerirea Astrhanului de către Stenka - Сын Стеньки Разина в темнице и взятие Стенькой Астрахани.*

⁴ Чистякова, Е. В., Солобьев, В. М., *Степан Разин и его соратники*, Изд. Мысль, 1988, <http://www.bibliotekar.ru/Razin/> (aprilie 2011).

atestării istorice a evenimentului. Masele populare ruse doritoare de libertate nu acceptă resemnate moartea eroului, refuză neîmplinirea dezideratului de eliberare și preferă o altă variantă, înțelegând că alt cazac a murit în locul lui Razin și că cel din urmă a scăpat, în chip miraculos, ascunzându-se într-un loc sigur. Alte legende insistă asupra vieții veșnice atribuite eroului Razin care se arată, în repetate rânduri, cnejilor, boierilor, voievozilor care asupresc țărani, iobagii¹. Acesta ar putea constitui unul dintre motivele pentru care Hlebnikov alege din panoplia eroilor populari tocmai figura lui Razin pentru a ilustra forța motrice a poporului tinzând spre libertate, o forță veșnic vie, asemeni eroului legendar care a scăpat de moarte și care poate fi resuscitat la chemarea arzătoare a neamului. Mai mult, lui Razin imaginarul slav îi asociază mitul invincibilității, al salvatorului, ceea ce corespunde necesităților imagistice hlebnikoviene atunci când poetul, atribuindu-și aceste virtuți, prin analogie, se proclamă întemeietor al noii umanități, *președinte al noului glob pământesc*.

Razin și avatarurile sale (Pugaciov, Ermak, Ilia Muromet) reprezintă în mentalitatea slavilor imaginea eroului național cel mai iubit, care luptă cu determinare și apără spiritul libertății cu prețul propriei existențe. În creațiile populare numele lui Razin este reluat pe de o parte cu scopul de a evoca aversiunea asupriților față de clasa conducătoare, iar pe de altă parte, pentru a însufla speranța de dobândire a libertății. De aici Hlebnikov va prelua spiritul insurgent al eroului popular, dorința acestuia de răzvrătire, sensul libertății eterne dezvoltat de imaginea populară și istorică a lui Stepan Razin (în creații precum *Razin*, *Pesn' mne, Ka, Esir*). Numele lui Razin, etalat explicit la nivelul textului (ca personaj în structuri epice, ca figură, simbol sau metaforă în creațiile poetice) ori încifrat în stratul de profunzime al creației hlebnikoviene, evocă, înainte de toate, revolta, dorința de eliberare, așa cum se poate vedea și din proza *Esir*, din 1918-1919:

„Всадники в черных бурках, на сухопарых злых конях ехали за ним. Мелькали их черные шапки с малиновым верхом. Это был Захарский стрелецкий полк. В толпе же чаще и чаще слышалось имя Разина.”² / „Călăreți cu tunici negre, pe cai uscățivi și plini de răutate, veneau în urma lui. Licăreau căciulile lor negre cu fund lat de culoarea zmeurei. Acesta era regimentul de streleți Zajarski. În mulțime, din ce în ce mai des, se auzea numele lui Razin” (traducere de Al. Ivănescu, *V. Hlebnikov. Opere...*, p. 227).

Viziunea slavofilă a futuristului Hlebnikov îndreptățește militarea, mai cu seamă în prima perioadă de creație, pentru războiul sfânt care ar echivala cu eliberarea slavilor întru unitate și desăvârșirea neamului. În acest context semantic, Razin devine exponentul răzvrătirii necesare pentru redobândirea libertății. După cum precizam și înainte, numelui eroului Razin imaginarul colectiv slav îi asociază mitul invincibilității, ceea ce pare să valorifice și Hlebnikov atunci când invocă

¹ Чистякова, Е. В., Солобьев, В. М., *Степан Разин и его соратники*, Изд. Мысль, 1988, сар. I (în original, „И пошла по России гулять легенда, что жив славный атаман и еще покажет себя князьям да боярам, воеводам и приказным”), <http://www.bibliotekar.ru/Razin/> (aprilie 2011).

² Хлебников, В., *Есир* в *В. Хлебников. Собрание сочинений*, том 5, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2005, p. 187.

figura acestuia, hrănind setea de libertate a unui neam asuprit, dar și nevoia futuristului de a se opune normelor, de a instaura o nouă ordine. Este drept că în creațiile din prima etapă Hlebnikov este preocupat de utilizarea personajului Razin ca imagine, mai ales în accepțiunea pe care legendele, cântecele haiducești și bâlinile i-o conturează. Se impune să precizăm că simbolistica lui Razin-răzvrătitul, oponentul clasei politice conducătoare și reprezentantul dorinței celor mulți este potențată de toate textele hlebnikoviene, indiferent de perioada creatoare în care s-au ivit. Astfel, chiar dacă în anumite creații nu apare explicit numele personajului istoric, el se poate decodifica la nivel fonetic, imagistic, semantic, așa cum se poate remarca în pânza a cincea din *Fiii Vidrei (Deti Vydry)*, de exemplu:

„Тра-ра-ра, тра-ра-ра, тра-ра-ра./Тра, ра, ра, ра — /Мы люди войны и удара./Ура, ура!”¹ „Тра-ра-ра, тра-ра-ра, тра-ра-ра/Тра-ра-ра-ра —/Noi suntem oamenii războiului și ai izbirii./Ура!Ура!” (traducere de Al. Ivănescu, V. Hlebnikov, *Opere...*, p. 285).

Versurile citate evidențiază asocierea eului liric cu „oamenii războiului”, așadar cu Razin, al cărui nume poate fi recunoscut în primul vers, unde găsim și rădăcina „-ra”. Preferința pentru forma de plural a pronumelui personal (*noi-Мы*) indică disiparea vocii lirice și integrarea într-o comunitate pe care o reprezintă, în numele căreia se revoltă, căutând adevărul suprem și unitatea lumii.

Începând cu a doua perioadă de creație (1914-1918), valorificarea personajului în discuție suferă modificări, având în vedere că și atitudinea autorului față de problematica războiului se schimbă. Confruntat cu experiența crudă a războiului, cu imaginea sângeroasă a suferinzilor nevinovați, Hlebnikov se va distanța de imaginea lui Razin-răzvrătitul și incendiatorul, potențând în această imagine, cu precădere, semnificațiile simbolice ale libertății și unității neamului în spațiul nemărginirii stepelor. Pe linia acestor semnificații intervine în mod decisiv sensul metaforic al vederii-creației-facerii lumii, sens dedus din (și dezvoltat pe) chiar componentele numelui eroului. Spiritul revoltatului Hlebnikov, care a pornit asediul asupra limbii și asupra Timpului, poate fi ușor asociat cu imaginea rebelului cazac, ieșit – ca și poetul - din stepele Rusiei, dintr-o natură și o comunitate pe care le reprezintă. Aceeași utilizare a imaginii lui Razin se poate observa și în scurtul poem datat 1915-1916 *Obrejuj' molčaniem...*, care îmbogățește simbolistica personajului:

„Обреюсь молчаньем, у слов выращу чуб./Чертоги бога отдам словам
внаём./Пусть каждое слово моё-/Это Разин выплюнул зубы/Вам:-Нате!
проклятых невольник./Как поиск грозой колокольни,/Велю-станут образу
метки./Вы ещё не поняли, что мой глагол-/ Это бог, завывающий в клетке!”²; „Mă
rad cu tăcerea, las cuvintelor coadă./La casa limbii depun amanet țaria întreagă./Vreau
fiecare cuvânt să-l arunc./Precum Razin prins de dușmani, ghiulea,/Le scuipa dinții în
față. Na!Ia!/Cum fulgerul vârful clopotniței mușcă/Vreau să puneți imaginii
cușmă/Încă n-ați înțeles că verbul meu/E un zeu care urlă în cușcă” (traducere de L.
Cotorcea, *Introducere...*, p. 112).

¹ Хлебников, В., *Дети Видры* в В. Хлебников. *Собрание сочинений*, том 5, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2005, p. 266.

² Хлебников, В., *Обреюсь молчаньем...* в В. Хлебников. *Собрание сочинений*, том 1, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2005, p. 353.

Observăm preluarea de către poet a imaginii folclorice a eroului care, așa cum apare în bîline și cântecele populare, a demonstrat o tărie excepțională inclusiv în momentul execuției sale. Versul al patrulea din poezie („Это Разин выплюнул зубы” - „Precum Razin ... scuipa dinții”) ilustrează episodul curajos al înfruntării morții de către eroul național Razin, rămas în conștiința poporului ca neînfricat eliberator. În concordanță cu celelalte stihuri, imaginea lui Razin se creionează ca emblemă a creatorului care luptă cu tăcerea, cu verbul creator („... мой глагол-/Это бог...” - „...verbul meu/E un zeu...”) întru eliberarea adevărului. Astfel, utilizarea personajului istoric și folcloric lărgeste granițele imagisticii din prima perioadă de creație, căci revolta lui Razin este revolta poetului îndreptată împotriva cuvântului uzual, a tăcerii acestuia dincolo de care se află lumina, adevărul limbii. Sunt evidente asemănările identitare dintre vocea lirică și imaginea eroului popular, asemănări care au determinat exegeza să-l considere pe Razin „dublul” poetului (B. Lönqvist).

Sondarea etimologiei numelui Razin aduce în prim-plan observații semnificative pentru semantica pe care o dezvoltă această prezență în textele hlebnikoviene. Structura numelui Razin a fost atent analizată de Al. Ivănescu în studiul „Cuvântul-poem”, unde cercetătorul observa că cele două silabe componente constituie o „entitate complexă”¹. Ra numește Volga în percepția antică a termenului, dar și figura mitică egipteană a zeului soarelui. Razin trimite, după cum remarcă exegetul, spre „Volga ochilor”, căci a doua silabă a cuvântului Razin reprezintă forma de genitiv plural a unui termen istoric rar, *zina*, semnificând *ochii*². Confirmarea acestui sens o oferă și cercetătorul H. Băran³, care aduce în discuție formele dialectale *zinî*, *zirî*, ce poartă semnificația ochilor, dar și L. Cotorcea⁴, care invocă existența unei rădăcini slave, „zr-”, „zi-”, „ze-“, de la care s-au format *zreti* - a privi, a vedea, *zrenie* - văz, vedere, *zenița* - lumina ochilor. Velimir Hlebnikov utilizează toate aceste rădăcini în poezia *Razin*. Pornind de la acest sens și fonetism originar, Al. Ivănescu sesizează asocierile complexe pe care le stabilește Hlebnikov între lumea egipteană și cea slavă, asocieri care depășesc semnificațiile prime ale cuvântului Ra. De pildă, însemnul grafic al zeității egiptene (o gură având un ochi) permite cercetătorului pertinente observații cu privire la sensul utilizării cuvântului Razin în imaginarul hlebnikovian. Ra egiptean, zeu al soarelui, dar și „ochi stăpânitor al cerului”, devine printr-o interesantă analogie o metaforă-simbol, obținută prin repetare. Ra devine Razin hlebnikovian, adică Razin, „cel ce-și vede ochii”, așa cum o arată poemul omonim al autorului rus.

Același semn egiptean sugerează o simbolistică a gurii – vorbire, zicere, facere, creație, descătușare a logosului, comunicare, pe care Hlebnikov o inculcă imaginii sale, după cum ne demonstrează același cercetător. Hlebnikov stabilește, pe linia acestei semantici, identitatea dintre Razin și poet, semănător de ochi-vorbe, semne ale esențelor și luptător cu rutina limbii. Contactul dintre cele două mitologii, cea

¹ Ivănescu, Al., *Cuvântul poet în V. Hlebnikov. Opere alese*, Curtea Veche, București, 1999, p. 55.

² *Ibidem*.

³ Баран, Хенрик. *О Хлебникове. Контексты, источники, мифы*. М.: РГГУ, 2002, p. 152.

⁴ Cotorcea, L., *Introducere în opera lui Velimir Hlebnikov*, Istros, Brăila, 1997, p. 84.

egipteană și cea slavă, se săvârșește tocmai prin acest termen Ra, istorie și creație deopotrivă, râu și personaj, zeu al soarelui și simbol al verbului creator. Multiplele planuri pe care se poate jongla cu conotațiile cuvântului Ra ne îndreptățesc să numim acest cuvânt-simbol nu doar micro-poem, ci și poem al lumii întregi, pentru care exponențiale, aici, devin lumea egipteană și cea slavă. În acest context, numele eroului răscoalei populare devine emblemă a ucroniei propuse de creația hlebnikoviană. Putem asocia lui Ra rolul de *u-kronos*, în accepția instituirii „vârstei de aur” spre care converg creațiile hlebnikoviene, instituire posibilă prin „limba la fel de înțeleaptă ca natura” (*Naša osnova*).

Apelul constant la semnificațiile inerente numelui lui Ra, atât în plan imagistic, semantic, fonetic, fonematic, cât și în dimensiunile folclorice, mitologice, istorice ale textului hlebnikovian pare să se hrănească tocmai din funcția primară a mitologemului. Evocarea lui Ra jalonează întoarcerea spre arhetip și obârșii la nivel semantic, dar și realizarea, la nivel textual, prin forța logosului, a congruenței dintre două lumi diferite, dintre două segmente spațio-temporale divergente în accepțiile lor mundane. Înțelesul egiptean al termenului, încărcat de rezonanțe mitologice, de dimensiunile creatoare, fertile și cognitive ale zeului solar prim, se complinește în reflectarea, poate chiar reversul teluric slav, în râul-oglindire a ochiului cerului și a luminii ochilor acestuia, ca centru și simbol al unității primordiale. La nivel imagistic, reprezentarea grafică a zeului egiptean Ra, o gură având un ochi, corespunde forței evocatoare a numelui Razin, „cel ce-și vede ochii”, dar trimite și la dubla reflectare a lui Ra antic slav în spațiul celest și, concomitent, a înaltului și a solarului în apele Volgăi. Toate aceste semnificații pot fi decriptate în poemul *Ra, cel ce-și vede ochii* (*Ra, vidjasčij oči svoi*), realizat în anul 1921, așa cum vom arăta mai departe:

„Ра – видящий очи свои в ржавой и красной болотной воде, / Созерцающий свой сон и себя / В мышонке, тихо ворующем болотный знак, / В молодом лягушонке, надувшем белые пузыри в знак мужества, / В траве зеленой, порезавшей красным почерком стан у девушки, согнутой с серпом, / Собиравшей осоку для топлива и дома, / В струях рыб, волнующих травы, пускающих кверху пузырьки, / Окруженный Волгой глаз. / Ра – продолженный в тысяче зверей и растений, / Ра – дерево с живыми, бегающими и думающими листьями, испускающими шорохи, стоны. / Волга глаз, / Тысячи очей смотрят на него, тысячи зир и зин. / И Разин, / Мывший ноги, / Поднял голову и долго смотрел на Ра, / Так что тугая шея покраснела узкой чертой”¹; „Ra, cel ce-și vede ochii în apa ruginită și roșie din baltă, / Cel ce-și vede propriul vis și pe sine / În șoricelul care fură tiptil din grânarele bălții, / În tânărul brotac ce și-a umflat foalele albe ca semn al bărbăției, / În iarba verde ce retează cu scriitura-i roșie talia fetei aplecate / S-adune cu secera rogozul pentru încălzit și pentru casă, / În șirurile de pești ce unduie ierburile trimițând la suprafață bule, / Ochii încercuți ai Volgăi. / Ra, care se prelungeste-n mii de jivine și plante, / Ra, pomul cu frunze vii, alergătoare și gânditoare, răspândind foșnet și gemete. / Volga îi este ochiul. / Mii de ochi îl privesc, mii de zir’ și zin’. / Și Razin, / Spălându-și picioarele, / Și-a ridicat capul și vreme îndelungată l-a privit pe Ra, / Încât pe îndesatu-i

¹ Хлебников, В., Ра — видящий очи свои... в В. Хлебников. Собрание сочинений, том 3, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2005, р. 251.

grumaz se văzu o linie roșie fină” (traducere de Al. Ivănescu, V. Hlebnikov. *Opere alese*, p. 155).

Poemul se constituie din două secvențe poetice a căror unitate este asigurată de elementul central, Ra, care prilejuiește ample deschideri lexicale, evantaie de atribute și atributive de mare forță evocatoare, antrenate într-o sintaxă generoasă și configurate, la nivel stilistic, pe baza enumerației. În cea dintâi secvență reține atenția, la nivelul imaginilor, insistența poetului asupra capacității vizuale atribuite lui Ra: „cel ce-și vede ochii în apa ruginită și roșie din baltă/cel ce-și vede propriul vis și pe sine”. Cele două apoziiții ample trimit spre semnificațiile deja amintite ale zeului Ra în mitologia egipteană, dar asigură și curgerea înspre imaginea asociată numelui slav Razin, nenumit încă în această parte a poemului. Deși bogăția elementelor picturale și descriptive ale acestei prime secvențe orientează lectorul spre dimensiunile spațiale asociate figurii lui Ra, versul al doilea - „cel ce-și vede propriul vis și pe sine” - conotează sensuri temporale, dacă acceptăm că visul presupune o proiecție, așadar o secvență a viitorului, iar sinele simbolizează prezentul. Se detașează, în această dispunere a imaginilor temporalității metafora inserată în versul al optulea, vers „amânat” de realizările propoziționale ale unor atribute ale zeului Ra. Deși distanțat de primul vers, acest stih se află, din punct de vedere semantic, în vecinătatea incipitului poeziei, constituind definiția axului central și explicând identitatea lui Ra. Astfel, Ra-soarele egiptean are drept ochi pe Volga - simbol al ne-timpului, al totalității, imagine ce susține afirmațiile anterioare, potrivit cărora Ra-Razin ar reprezenta apropierea, contactul legitim între două lumi, dar și realizarea, la nivelul lexical și imagistic al textului, a ucroniei hlebnikoviene, ce are în centru modelul slavității. În lumina acestor semnificații desprinse din poemul analizat, putem să considerăm că Ra (și tot ceea ce derivă din acest termen) reprezintă proiecția eului creator hlebnikovian în timp, expresia sa în acel *illo tempore* care generează viitorul lumii.

A doua secvență a poeziei citate corespunde ultimelor opt versuri și debutează, simetric, prin paralelismul sintactic, cu termenul-cheie în jurul căruia gravitează toate celelalte versuri. Ra este explicat, din nou, de două atribute care extind reprezentările acestuia prin imaginea a „mii de jivine și plante” și, respectiv, „pomul cu frunze vii”, de fapt, arborele vieții. Dacă prima imagine este așteptată, firească în comprehensiunea interpretativă a lectorului încă orientat spre imaginea zeității egiptene, cea de-a doua produce o dispersie la nivelul semantic al textului. Pe de o parte, imaginea pomului „cu frunze vii, alergătoare și gânditoare, răspândind foșnet și gemete” se suprapune, în imagistica hlebnikoviană, metaforei „arborelui lumii”, care corespunde vizionarismului planetar al lui Hlebnikov și paradigmei noii lumi. Pe de altă parte, epitetul multiplu „vii, alergătoare și gânditoare” în relație cu substantivul determinat „frunze” (metaforă a popoarelor lumii) semnifică omenirea, popoarele lumii, mintea, logosul universal, demonstrând aceeași deschidere amplă a semanticii hlebnikoviene posibilă într-un spațiu textual restrâns. Imaginea auditivă care succede („răspândind foșnet și gemete”) pregătește intrarea altei imagini poetice complexe în spațiul textului, imaginea lui Razin, până acum doar sugerată de imaginile fluide utilizate de poet în descrierea lui Ra. Al treilea vers din a doua secvență a textului

(„Volga îi este ochiul”) este corespondentul celui de-al optulea vers din prima secvență, subliniind similitudinea identitară dintre Ra și Volga. Lexemele *zin*’ și *zir*’ prefigurează noi și neașteptate deschideri ale textului hlebnikovian, care pare a se structura pe mai multe planuri, în cercuri concentrice de semnificații, ridicate atât pe forța evocatoare a unor imagini poetice, cât și pe rezonanța fonetică a cuvintelor (*zin*’, *zir*’), pe semantica unor figuri mitologice (Ra, Osiris), istorice, folclorice (Razin). Astfel, în prelungirea observațiilor pe care Al. Ivănescu le aduce pe marginea complexității acestei figuri centrale a creației hlebnikoviene (Ra), putem considera proprie poemului invocat construirea sensului prin suprapunerea a două „complexe”: „complexul razian”, cuprindere a Volgăi (implicit, a zeităților apei, a rusalcelor), a personajului Razin (cărui i se asociază răzvrătirea în mentalul colectiv slav) și „complexul egiptean”, în care poetul rus include imaginea altui revoluționar, aceea a faraonului-profet Amenophis al IV-lea, inițiator, în Egiptul politeist, al religiei monoteiste, cu Zeul Ra ca unic zeu al panteonului religios egiptean.

Alăturarea celor două complexe nu este singulară și nici întâmplătoare, ci sprijină, alături de alte imagini, teme și simboluri, năzuința legitimă a gânditorului rus de întemeiere a noului stat, de fapt, de restabilire a unității și echilibrului lumii prin întoarcerea spre arhetipuri, spre origini. Asocierile elementelor componente ale celor două complexe, pe semantica vederii, sunt evidente nu doar în poemul *Ra, vidjasčij oči svoi*, ci și în creații din perioada timpurie, precum *Hadji-Tarhan (Хаджи-Тархан)*, sau în texte din a doua, respectiv ultima perioadă de creație, *Razin (Разин)*, *Razin. Dve troicy (Разин. Две троицы)*, *Pesn’ mne (Песнь мне)*, *Ka (Ка)*, *Edinaja kniga (Единая книга)*. În poemul datat 1919-1920 *Cartea unică (Edinaja kniga)*, este mai mult decât evidentă opțiunea creatorului pentru cele două coordonate definitorii ale umanității, transfigurate artistic prin imaginile metaforice ale Volgăi, ale Nilului ori ale lui Razin:

„Волга где Разину ночью поют / И закигают н алодках огни / Жёлтый Нил где молятся солнцу...”¹; „Volga cântându-l pe Razin în noapte, / Nilul cel galben pe care oameni la soare se-nchină...” (traducere de L. Cotorcea, *Introducere...*, p. 124).

Aceeași juxtapunere între dimensiunea slavă și cea egipteană a lumii, într-o simbioză perfectă, apare și în poemul *Hadji-Tarhan*:

„Но вновь и вновь зеленый вал / Старинной жаждой моря выпит, / Кольцом осоки закрывал / Рукав реки морской Египет. / [...] Другую жизнь узнал тот угол, / Где смотрит Африкой Россия, [...] В глазах, торгующих мороженым! / Прекрасен в рубищах их вырез. / Но здесь когда-то был Озирис...”²; „Dar iar și iar, talazul verde / S-adapă cu voința ancestrală-a mării / S-acoperă în cercuri cu rogozul / Unind râurile Egiptului. [...] O altă viață a cunoscut ținutul / Unde Rusia seamănă cu Africa [...] În ochi triumfă înghetul! / Frumos ieșit din zdrențe / Aici, a fost cândva Osiris...” (trad. n.).

¹ Хлебников, В., *Единая книга* в В. Хлебников. *Собрание сочинений*, том 2, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2005, p. 114.

² Хлебников, В., *Хаджи-Тархан* в В. Хлебников. *Собрание сочинений*, том 3, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2002, p. 121.

Suprapunerea imaginii Volgăi cu cea a Nilului, așadar a slavității și a africanității, ar instaura o altă soartă, un destin definit prin unitate și armonie, asemănător celui preistoric. Fuziunea celor două lumi o prilejuiește spațiul Astrahanului, în care mitul egiptean al corpului lui Osiris aruncat în Nil își află reversul în mitul slav al rusalcelor, zeitățile apelor. Firește, reținem și construcția sonoră metaforică a numelui Osiris, în care descoperim anagramarea parțială a numelui Razin, așadar, al numelui Volgăi.

Amplitudinea „complexului razian” și juxtapunerea semantică cu reversul egiptean par a se adânci mereu, dacă reținem observația recurentă a exegeților (Markov, Vroon, Lönqvist) cu privire la preocuparea constantă a lui Hlebnikov de a utiliza polisemantismul, omonimia, anagramarea, palindromul, de a substitui același termen unor imagini și sensuri diferite. Întărește această particularitate a creației hlebnikoviene și afirmația Barbarei Lönqvist din studiul *Chlebnikov's double speech*, potrivit căreia cuvintele hlebnikoviene presupun expuneri duble, sensuri duble sau multiple înglobate în același termen, printr-un fel de condensare semantică¹. Cercetătoarea numește lexemele hlebnikoviene-cheie *cuvinte-fereastră*², înțelegând prin aceasta deschiderile semantice multiple pe care același cuvânt le generează în economia spațiului textual. Concluzionăm că Razin este un *cuvânt-poem*, un *cuvânt-fereastră*, un *cuvânt-ochi* (cum ar fi spus însuși Hlebnikov în notele jurnalului său), iar din complexul razian-egiptean (Razin-Osiris-zaria-nizari-rusalca-Ra-Amenofis) emerge o figură complexă ce definește identitatea hlebnikoviană așa cum s-a construit ea în timp. Ra-Razin-Logos devine, fără dubiu, avatarul hlebnikovian cel mai grăitor pentru personalitatea marcantă a avangardei ruse, respectiv, pentru autorul limbajului transrațional, Victor Vladimirovici Hlebnikov.

BIBLIOGRAFIE:

- Баран, Хенрик. О Хлебникове. Контексты, источники, мифы. М.: РГГУ, 2002.
- Чистякова, Е. В., Солобьев, В. М., *Степан Разин и его соратники*, Изд. Мысль, 1988, <http://www.bibliotekar.ru/Razin/> (aprilie 2011).
- Cotorcea, L., *Introducere în opera lui Velimir Hlebnikov*, Istros, Brăila, 1997
- Хлебников, В., *Собрание сочинений*, том 1-6, под общей редакцией Р. В. Дуганова, Р. В., ИМЛИ РАН, Москва, 2002.
- Ivănescu, Al., *V. Hlebnikov. Opere alese*, Curtea Veche, București, 1999.
- Lönqvist, B., *Chlebnikov's double speech*, în W. Weststeijn, *V. Hlebnikov. Myth and Reality*, Rodopi, Amsterdam, 1986.

¹ Lönqvist, B., *Chlebnikov's double speech* în W. Weststeijn, *V. Hlebnikov. Myth and reality*, Rodopi, Amsterdam, 1986, p.291 (în original, "Chlebnikov professes in various instances a striving towards semantic condensation, which in his case, often takes the form of double exposures – double or multiple meanings contained in one body").

² *Ibidem*.